

Kur laisvė eina, ten laimė seka

Aistė PETRAUSKIENĖ, Vykintas VAITKEVIČIUS

Straipsnyje nagrinėjama lietuviška laisvės ir laisvės kovos samprata. Praradusi valstybingumą XVIII a. pabaigoje–XX a. lietuvių tauta daugelį kartų kilo į kovą už laisvę – didžiausią iš protėvių paveldėtą vertybę. Su giliu tikėjimu ir pasiaukojimu buvo kovojama už Tėvynės laisvę, valdžią, už žemę. Dėl nepaprastai stipriai išreikšto sakraliojo matmens laisvės kova gali būti vadinama šventa.

Remdamiesi 1944–1953 m. partizaninio karo šaltiniais, 2012–2013 m. surinktais partizanų ryšininkų pasakojimais, antroje straipsnio dalyje autoriai nuo Tėvynės laisvės priartėja prie laisvės kovotojų, jų laisvės sampratos; abi šios laisvės tarpusavyje glaudžiai susijusios. Asmeninė laisvė patiriama kaip didžiausia laimė, reiškiasi kaip negalėjimas nustygti, begalinis noras judėti, eiti ir tuo jausmu dalytis su artimaisiais, kaimynais ir aplinkiniais.

Reikšminiai žodžiai: laisvė, valstybingumas, sukilimai, partizaninis karas, ryšininkai

Pažintis su Romu Kauniečiu, jo dėka atrastas partizaninio karo paveldas, ekspedicijos Daugėliškių miške, Balandiškyje, Pagrendoje piršo mintį, kad mūsų piliakalnių, pilis, sukilėlių stovyklas, savanorių kapus, partizanų bunkerius ir daugelį kitų atmintinų vietų tarpusavyje sieja vienas – kovos už Tėvynės laisvę – motyvas. Tą patį bylojo partizanų bunkeriai sukilėlių bajorų ir valstiečių stovyklavietėse, partizanų kautynės ant piliakalnių, ryšininkai, partizanų rėmėjai – Nepriklausomybės kovų dalyviai ir net knygnešiai! Kalbinami gyvi laisvės kovotojai atvėrė duris į savo sielos pasaulį, nepaliko abejonės, kad laisvė buvo ir yra didžiausia tautos vertybė. Galimybė nusakyti jos prigimtį ir raišką nepaprastai svarbi, patraukli. Šis straipsnis – pirmasis bandymas sulieti, pažinti šimtmečius trunkančios kovos už Tėvynės laisvę sampratą, kovotojų motyvus ir siekius, pačią laisvę.

*Laisvę randame jau pirmajame Konstantino Sirvydo lietuvių kalbos žodyne: Swieboda / Swoboda / laiswe.¹ Svarbu pabrėžti, kad laisvė – ne vien žodis, bet ir tam tikra visuomeninė padėtis, teisės, politinė kategorija – minima, kai kuriais atvejais aprašoma rašytiniuose baltų genčių ir Lietuvos istorijos šaltiniuose lotynų, vokiečių, lenkų ir kitomis kalbomis: *libertas, freyheyt, wolność, воля* ir kt. Istorijos šaltiniuose ne tik klausiama „laisvė nuo ko?“ ir „laisvė kam?“ Laisvės sąvoka taip pat reiškia pasipriešinimą prievartai, suvaržymui², siekį išsaugoti savo, tėvų, genties, krašto ir tautos laisvę.*

Antai po Vytauto mirties kilus ginčams dėl didžiojo kunigaikščio sosto įpėdinystės Lietuvos ir Rusios ponai pareiškė, kad jie „nuo pat praamžių buvo laisvi ponai, savo valdovu laikydavo didįjį kunigaikštį, o kai tas mirdavo, jie rinkdavo sau kitą, kurį norėdavo laikyti savo valdovu, ir jų kraštas niekuomet nepriklausė lenkams, ir jie norį prie tokios laisvės likti“.³ Derėdamiesi lietuvių pasiuntiniai Liublino seime Krokuvos vyskupui atsakė tokiais žodžiais: „Esame laisvi žmonės; mūsų protėvių, liejusių už Tėvynę kraują dėka garbingi ir laisvi, galintys lygiuotis su bet kuria kita tauta. Lenkams Lietuva dovanodavo šunų skalikų, žirgų žemaitukų, bet ne mus, laisvus ir garbingus žmones. Kiekvieną, kuris norėtų iš mūsų atimti laisvę ir garbę, laikysiu ir vadinsiu tironu“⁴; antrasis pasisakymo variantas kiek kitoks: „Mes laisvi žmonės ir laisvai savo valdovą rinkome. Tas, kuris renka valdovą, negali būti padovanotas kitam. Laisvę iškovojome savo krauju, apie save galvoju – aš žmogus laisvas, kas norės mane pavergti, laikysiu jį ne savo valdovu, o tironu“⁵. Šie Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Rudojo (1512–1584) žodžiai Liublino seime įsimintini. Lietuvių karvedys, Ūlos mūšio didvyris aiškiai, įsakmiai sako, kad protėvių, už Tėvynę praliejusių kraują, dėka tauta esanti garbinga ir laisva, turi savo renkamą valdovą.

Kovos už laisvę istorija kartu esanti pilietinė istorija, anot senosios lietuvių literatūros tyrinėtojo Dariaus Kuolio, laisvės geismas – lemtinga galia, vedanti tautą

„Lietuvi, tuomet atrasi laisvės raktą, kai perskaitysi lapas nuo lapo kovos kančių knyga...“ (Prisikėlimo apygardos ryšininkės Veronikos Janutytės piešinys, 1950 m. sausio 29 d. – LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41417/3, priedas prie baudžiamosios bylos).

istorijos žygiuosna. Laisvės siekimas laiduoja amžiną šlovę ir istorinį nemirtingumą.⁶ Vytautas Kavolis sąvoką *laisvės kova* pagrindė glaudžiai siedamas ją su laisvės pajautimu, laisvės viltimi ir vizija, taip pat lietuviškomis revoliucijomis, kurios esančios ne kas kita kaip istorijos poezija!⁷

Lietuviškos revoliucijos, arba sukilimų, tradicija kilo XVIII a. pabaigoje. Tuo metu pristigta laisvės; po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo laisvė buvo prarasta, dėl jos prasidėjo kova.

Laisvės kova, nesvarbu, ginkluota ar ne, yra nepaprasta. Jai neprilygsta joks pasaulinis karas, nes ši kupina begalinio tikėjimo, kyla ir yra kuo labiausiai palaikoma laisvės siekio. Priešingai nei daugelis kylančių karų, kuriais siekiama užvaldyti teritorijas, pavergti žmones, kitaip tariant, *atimti* laisvę, laisvės kova pirmiausia reiškia siekį *išsilaisvinti*, susigrąžinti prarastą laisvę, gyventi laisvame krašte su savu valdovu. Tą

išryškino Lietuvos istorijos lūžio akimirkos Liublino seime derantis dėl unijos su Lenkija.

- Ar tu lietuvis?
- Lietuvis iš Dievo malonės.
- Kas yra lietuvis?
- Tas, kas tiki l a i s v e ir laikosi Statuto.
- Be ko negali gyventi lietuvis?
- Be laisvės ir vienybės su lenkais.⁸

Šie žodžiai įrašyti į „Lietuvių katekizmą“, kuris buvo rastas vieno 1863 m. sukilėlių organizacijos nario bute Minske. Anot Antano Kulakausko, per sukilimus laisvės pojūtis ir valstiečio baudžiauninko orumas ėmė stiprėti. Imta suprasti, kas yra Tėvynė, nors asmeninė valstiečių laisvė tebebuvo miglota sąvoka, veikiau kitokio gyvenimo pažadas. Antai viename iš 1831 m. atsisaukimų buvo skelbiama:

„Laikas jau atėjo, idant būtumėt tikrai valnais. – Turėsit, ko tiktai norėsit; veltui gerti ir valgyti galėsit; neklausysit daugiau tų ponų ispravnikų, asiesorių, naziratelių ir kitų maskoliškų uriadnikų. Nebijokite, nedarys jums nieko komisaras, ekonomas ir pisorius (...). Jei tiktai imsitės už rankų ir drauge su lenkais išginsit iš tos žemės maskolius; priims Lietuvą ir Žemaičius Lenkai kaip savo tikrus brolius ir daugiau su anais būsit lygiais tarp savęs ir valnais.“⁹

Palaikoma ir kurstoma kova už laisvę visuomet pranoko paprastus karinius veiksmus. Mat kovojama buvo be galo pakiliai, su didesne jėga, užmoju, kitaip sakant didvyriškai. Laisvės kovą visuomet lydi tam tikras iškilmingumas, nebūdingas ir net sunkiai įsivaizduojamas kitomis aplinkybėmis, plg.: „Sudie, broliai! Tebūna laisva Lietuva!“ – suriko mūšyje sužeistas Vytauto Didžiojo rinktinės vadas Jonas Belaglovas-Algis ir smilkinin šovė paskutinį šūvį.¹⁰ „Kovokim iki paskutinio kraujo lašo, nepasiduokime! Nors mes žūsime, bet mūsų tauta nežus, ji bus laisva...“ – tokiais žodžiais su Žaliosios rinktinės partizanų sąskrydžio dalyviais atsiveikino Prisikėlimo apygardos vadas Leonardas Grigonis-Užpalis (kitas slapyvardis – Žvainys).¹¹ „Saldu už Tėvynę numirti, kilnu už laisvę kentėti. Didvyri, būk tvirtas, kovok už prosenelių laisvę!“ – laiškelyje Lietuvos partizanui Antanui Bulkai-Dainiui rašė ryšininkė Marytė Vasiulytė-Aguonėlė.¹²

Skirtingų kartų kovą suvienija ne tik kovos motyvas, bet ir kovotojų relikvijos, daiktai, priesakai. Antai

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio partizano ženklas – juodas Vyčio Kryžius su raudonu apvadu žalio rombo fone, patvirtintas 1949 m. rugpjūčio 1 d. (aut. – 1949 m. vasario 16-osios deklaracijos signataras, partizanas Bronius Liesys-Naktis). Rombą sudarė du trikampiai: pirmasis, kuriame pavaizduoti į viršų kylantys spinduliai, įprasmino garsias Lietuvos asmenybes, kitas – nuleistas žemyn – aukščiausių pagarbą gimtajai Žemei. Žalia spalva, pagrindas, simbolizavo žaliąsias girias, kurios lietuviams teikė prieglobstį, juoda Vyčio Kryžiaus spalva – partizano slaptumą. Net savo artimiesiems jis buvo Naktis, Vėjas, Žaibas. Raudona gija apie Vyčio Kryžių reiškė didžiausią atsidavimą, pralieta kraują dėl Tėvynės.

Vyčio apygardos Šemežio būrio partizanai: Kazys Kirdonis-Nemunas, Mykolas Šemežys-Putinas, Jonas Stasiukaitis-Ažuolas, Vacys Burbulis-Bėgūnas ir Juozas Šemežys-Tikras Brolis
Iš R. Kauniečio Laisvės kovos archyvo fototekos.

dalyvaudamas Klaipėdos sukilime Petras Povilas Mickevičius iš Mačiūkių kaimo buvo susijuošęs šeimoje išsaugotu giminaičio, 1863 m. sukilimo dalyvio diržu.¹³ Tyrinėjant Dainavos apygardos partizanų bunkerį Zervynų-Palkabalio miške buvo rastas medalionas 1831 ir 1863 m. sukilimams atminti.¹⁴ Kai kurie Aukščiausiosios Tarybos gynėjai 1991 m. sausį buvo ginkluoti išsaugotais Lietuvos partizanų ginklais...

Motyvas, pakėlęs į kovą už laisvę, nepaprastai stiprus, apmąstytas, paliudytas žodžiu ir raštu. Anot V. Kavolio, baudžiava niekada nebuvo lietuvyje sunaikinusi to, kas žmoguje vis kovoja dėl teisingumo ir dėl trapios laisvės vizijos.¹⁵ 1831 m. Telšių sukilėlių vado Anupro Jacevičiaus žodžiais tariant, „gilus ir opus yra

paprastiausio žmogaus laisvės pajautimas“, žemaičių valstietis – sukilimo dalyvis „pareikšdavo ir reikalavdavo aiškiai įrašyti kontrolėje, kad jis einąs savo paties noru, bet ne iš paskyrimo“.¹⁶ 1919 m. sausio 1 d. paskelbta Lietuvos kariuomenės savanorio pasižadėjimo forma, kurioje, be kita ko, buvo sakoma:

„Kaipo pilnateisis Lietuvos Valstybės pilietis, nekieno neverčiamas įstoju į krašto Apsaugos ... pulką ir pasižadau, nesigailėdamas savo sveikatos nei gyvasties ginti Nepriklausomą Lietuvos Valstybę. Pasižadu šventai pildyti visas piliečio-kareivio priedermes, dedamas ant manęs laikinųjų Valstybės įstatymų ir klausyti visų Vyriausybės įsakymų, ginant per šiuos pasižadėtus metus laisvę ir Tėvynę“.¹⁷

Ryšininkės Marytės Rimkienės-Pelytės senelių sodybos darželyje nuo seno stovėjo koplytėlė, po karo ji buvo išdraskyta. 1984 m. M. Rimkienės iniciatyva tuščia koplytėlės niša buvo užmūryta, pritvirtinta atminimo lenta.

1952 m. birželį Bronius Krivickas-Karingis Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio leidinyje „Prie rymančio Rūpintojėlio“ rašė: „Tauta pakilo į kovą, gindama savo žmogiškąjį vertingumą, gindama tai, kas visiems laisviems ir doriems žmonėms yra brangu“.¹⁸

Laisvės kova visuomet buvo susieta su kova už žemę, Žemę Maitintoją. Laisvei aukojamos gyvybės didino žemės, už kurią kovojama, gyvybingumą ir derlumą. Kovotojų kraujas, tarsi senovės religijos apeigų aidas, ją laistė ir sotino. „Drąsiai, be baimės, kaip mūsų tėvai ir sentėviai, užstokim mūsų priešams kelią, pakelkim žygį už mūsų Motiną Tėvynę, Lietuvos Valstybę!“ – buvo sakoma 1918 m. gruodžio 28 d. Lietuvos kariuomenės savanoriams skirtame kvietime.¹⁹ 1949 m. liepos 8 d. įstojusi į partizanų gretas Albina Bunevičiūtė-Aušrelė savo užrašų knyge-

lėje parašė: „Aš eisiu kartu su vienos idėjos draugais ir širdyje nešiu šį šūkį: „Arba mirtis, arba laisvė!“²⁰ XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje ryšininkė Marija Rimkienė-Pelytė iš Pušinavos kaimo (Radviliškio r.) ant atminimo paminklo senelių sodybos vietoje parašė: „Krauju ir ašarom soti, tėvų Žemele, būk dosni“.

Pažvelgę į sukilimų tradicijos ištakas, jos pradžią XIX a. ir tąšą XX a. nesunkiai apčiuopėme laisvės kovos motyvą – priešintis prievartai ir siekta atgauti prarastas teises. Kova už Tėvynės laisvę buvo laikoma nepaprasta, kovotojai aukojosi, jausdami atsakomybę tėvams ir seneliams, kurie laisvę iškovojo ir ją patikėjo.

Tirdami Sąjū sodybos Balandiškyje istoriją – 1949 m. vasarį Pašuvio krašte įvyko visos Lietuvos partizanų vadų susitikimas – įsitikinome, kad praėjusio šimtmečio istorija yra kupina laisvės troškimo ir kovos vaizdų. Nuostabu, kad šiandien vis dar turime galimybę šios laisvės kovos paveikslą piešti žvelgdami iš vidaus, remdamiesi laisvės kovotojų patirtimi ir išgyvenimais, *gyvu* jų žodžiu.

Sekdami partizanų vadų susitikimo pėdsakais sutikome dvyliką ryšininkų (moterys sudarė partizanų ryšininkų daugumą): Miglą (kitaip – Smalą) Vilniuje, Švendrę Kaišiadoryse, Jūratę ir Zitą Kaune, Žebenkštėlę Panevėžyje, Tulpę Šeduvoje, Švieselę Pašuvyje, Ramunę Šiaulėnuose, Centūriją (kitaip – Kaziuką) Radviliškyje, Pelytę Šiauliuose, Ramunę (kitaip – Pašvaistę) Klaipėdoje ir Vidą (kitaip – Samaną) Jūrmaloje.²¹ Apie jų laisvės kovą byloja viena kita išsaugota nuotrauka, laiškas, per tardymus patirti sužalojimai, praeitin grąžinantys sapnai, o labiausiai – anuomet ir dabar kylantys jausmai, susiję su kovotojais, artimaisiais, brangiais žmonėmis ir mylimaisiais; išgyvenimai, menantys patirtą mirties artumą, po penkiasdešimties metų atgautą Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

Ryšininkai ir ryšininkės yra neatsiejami nuo 1944–1953 m. partizaninio karo – ko-

vos už laisvę. Ši kova neįsivaizduojama, negalima ir neįmanoma be *ryšių*. Šiandien ryšininkų prisiminimai atskirus įvykius, nutolusias vietas, kovotojų būrius jungia į vieną istorinį pasakojimą. Tačiau sąmoningai ar ne, ryšininkai liko atsieti nuo partizaninio karo istorijos – parašyta daug laisvės kovą po Antrojo pasaulinio karo nagrinėjančių darbų, bet ryšininkams skirtos studijos iki šiol nėra.²²

Kiek plačiau ryšininkų paveikslas atskleistas nagrinėjant moterų vaidmenį partizaniniame kare: 1995 m. apie jas sukurtas videofilmas²³, 1995 ir 1996 m. surengtos konferencijos „Moterys ir rezistencija Lietuvoje“ ir „Moterys kaltina: komunistų nusikaltimai Lietuvoje“²⁴. Bendrais bruožais moterys – partizaninio karo dalyvės – pristatytos monografijoje „Lietuvos partizanai 1944–1953 m.“²⁵, paskelbta statistinė moterų partizanų analizė²⁶.

Nuostabą kelia siauras nepriklausomos Lietuvos istorikų požiūris. Juk apie ryšininkų vaidmenį byloja partizanų vadovybės dokumentai. Antai 1946 m. gruodžio 1 d. apygardos vadas Juozas Kasperavičius-Angis ir štabo Organizacinio skyriaus viršininkas Petras Bartkus-Rimgaila pasirašė įsakymą kovinių dalinių vadams dėl savitarpio ryšių ir dokumentų saugojimo tvarkos²⁷, o 1947 m. kovo 25 d. patvirtino nuostatus „Ryšiams tvarkyti, naudoti ir atlikti“²⁸. Pirmajame šių nuostatų punkte skelbiama: „Ryšiai yra gyvybinis organizuotos veiklos pagrindas. Nuo jų žymia dalimi priklauso o r g a n i z u o t o s k o v o s s ě k m i n g u m a s, dėl to ryšiai, nežiūrint visų sunkumų bei priešų pastangų

jiems sunaikinti ar paraližuoti, turi n u o l a t o s i r t i k s l i a i veikti“ (retinimas kaip originale). 1949 m. vasarį Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio įstatai ryšininkus, pavadintus laisvės kovotojais talkininkais, įtraukė į Sąjūdžio narių gretas.²⁹

Ryšininkų veikimo laukas galėjo būti siauras, vien tik jų namų ir artimiausio ryšių punkto aplinka, galėjo apimti plačią apylinkę, tolimus kraštus. Antai ryšių punktas veikė Marijos Rimkienės-Pelytės nuomojamame bute Šiauliuose, Vytauto gatvėje, Antanina Valeikienė-Žebenkštėlė iš Talkininkų kaimo atliko Kęstučio apygardos štabo narių užduotis, Prisikėlimo apygardos kovotojų – Kazimiera Butkuvienė-Kaziukas iš Žybartų, Algimanto apygardos – Jadvyga Brazauskaitė-Jūratė³⁰. Vyriausiosios partizanų vadovybės ryšininkė † Rožė Jankevičiūtė-Migla vykdydama užduotis lankė Vilnių, Kauną, Marijampolę, Šiaulius, Radviliškį, Baisogalą, Kėdainius, Raseinius, Jurbarką, Skaudvilę, Kaltinėnus, Kelmę, Plungę, Anykščių ir Utenos rajonų kaimus, daugelį kitų vietovių netoli išvardytų miestų ir miestelių.³¹

Ryšininkai atlikdavo konkrečias ryšių ar žvalgybos užduotis, aprūpindavo partizanus maistu, medikamentais, spaudai reikalingomis priemonėmis ir kitais būtiniaisiais daiktais.³² Ryšius nešiojo pėsčiomis, vežė dviračiais, arkliais pakinkytais vežimais, rogėmis, taip pat sunkvežimiais, keleiviniais ir prekiniais traukiniais (5 pav.). Dauguma ryšininkų – moterys, kurios lengviau negu vyrai galėjo keliauti neatkreipdamos į save

Seserys – partizanų ryšininkė Liuda ir partizanų rėmėja Emilija Semelevičiūtės (Samuolytės) gimtajame Liaudiškių kaime, Radviliškio r. Nežinomo autoriaus nuotrauka. X a. 4–5 dešimtmetis. Iš L. Drungienės šeimos albumo.

Politinės kalinės (iš kairės): Leokadija Ališauskaitė, Rožė Jankevičiūtė-Migla, Elvyra Pliupelytė-Zita, Salomėja Ivanauskienė ir neatpažinta moteris. Magadanas, 1956 m. Iš R. Žalnierūnienės šeimos albumo;

saugumo darbuotojų dėmesio.³³ Jų likimai klostėsi skirtingai – dveji–treji metai ryšininkaujant, daugelis jų buvo sulaikytos, teisiamos, ketverius–penkerius metus kalėjo lageryje. Kai kurias ryšininkes priešas, deja, palaužė, užverbavo, kitos pavojaus akivaizdoje suspėjo pasitraukti pas partizanus ir pradėjo ginkluotą kovą.

Tačiau dauguma mūsų ryšininkių nedėvėjo karinių uniformų, nemokėjo taikliai šaudyti ir niekada nebuvo pakėlusios ginklo. Vis dėlto jos buvo labai arti, tiksliau – tarp kovotojų. Atrodo, Lietuvos istorijoje nėra kito atvejo, tarpsnio, kai moterys reiškė tiek daug – dokumentai, laiškai, spauda, perduodamos naujienos, derinami veiksmai, skleidžiamos žinios *jungė* kovotojų būrius, būrius – į rinktines, rinktines – į apygardas, apygardas – į sritis. Ryšininkų pastangomis laisvės kovotojams pavyko susitelkti į Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį.

Ryšininkėms moterims, priešingai nei partizanams vyrams, negrėšė mobilizacija. Tad dažniausiai teigiama, kad ryšininkėmis tapdavo į miškus išėjusių vyrų sužadėtinės ir žmonos, kovojančių brolių seserys. Retai užsimenama apie tai, kad ryšininkės buvo vedamos idėjos ir tikėto laisvos Lietuvos vizija. Anuomet ir dabar

jos atvirai kalba apie idealus, tauriausius jausmus, Tėvynės meilę ir pasiaukojimo kupiną kovą. Istoriografija šią laisvės kovos istorijos dalį neretai laiko romantine, kartais nepagrįstai kritikuoja kaip nuo tikrovės tariamai nutolusį karo paveikslą. Pabrėžtina, kad idealistinis vaizdinys pirmiausia ateina iš anuomet kovos metais rašytų dienoraščių, laiškų, eilėraščių, dainų ir – tai kelia didžiausią nuostabą – iš kalinamų, kankinamų ryšininkių tardymo protokolų.

Šiandien daugelis mūsų ryšininkių yra *laimingos* ir neslepia, jog toji laimė kyla iš pasitenkinimo, pasididžiavimo iškovota laisve, kad tardomos jos nieko neįsivadė, kitais žodžiais tariant, niekam kitam neatėmė laisvės: „Gyvenau taip, kad nė viena nepadaryčiau nelaimingu“³⁴.

„Lietuva laisva. Man daugiau nieko nereikia“

Šie partizanų ryšininkės † R. Jankevičiūtės-Miglos žodžiai, ištarti per paskutinį pokalbį, mus sugrąžina prie laisvės kovotojų siekių ir pačios laisvės vaizdinio tyrimo. Tėvynės laisvė buvo ir yra didžiausia tautos

vertybė, laisvės kova vaizduojama kaip žygis ir kelias, vedantis į laisvę, tiksliau – į laisvą Tėvynę.³⁵ Ši kelionė sunki, nepaprasta, ji šventa ir tuo skiriasi nuo paprastų karinių veiksmų arba karo:

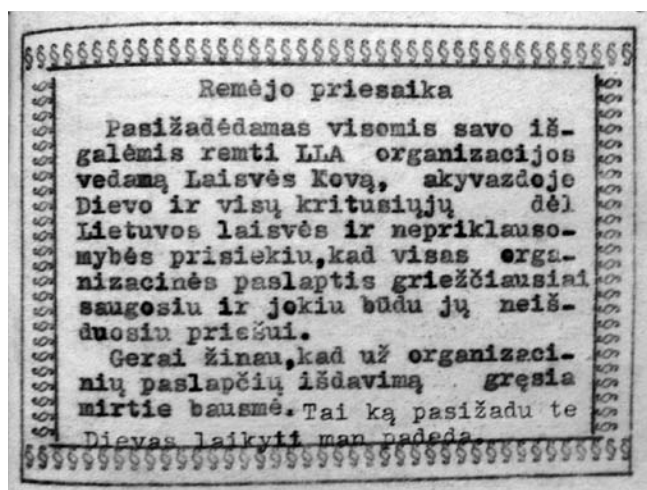
„Jie [partizanai, – aut.] kovojo. Ne kariavo, bet kovojo, tikėdamiesi laisvės. Kovojo už laisvę. Už laisvą Lietuvą, ane? [Kodėl jūs pakeičiate žodį kariauti į kovoti?] Kariauti. Kariauti – kada su priešu susitiki ir priešas į tave šauna, ir tu šauni į priešą, ane? (...)

O kada kovoti, kova yra visai k i t a s dalykas. Kova. Juk nekovojo partizanas prieš partizaną, ne ne nekariovo... nekovojo. Jie kovojo už Lietuvą. [Jums tas pasakymas „kovoti už“ yra...] Šventas! Šventas. Kito žodžio neturiu. O kaip daugiau kitaip pavadinti? Ir dabar tebėra jį šventas, ir aš kitaip nemoku kaip.

Jeigu jau tavo šaknys yra tokios, jeigu tu pradėjai eiti tuo keliu, nesustok žmogau, eik tuo keliu. O jeigu jau sustosi, tai tu parkrisi ir neprisikelsi.³⁶

Kovos šventumą partizanai ir ryšininkai patirdavo ne vien tyliuose apmąstymuose, maldose, laiškuose, dienoraščiuose, bet ir tėvų palaiminimo akimirkomis, prie kryžiaus, Trispalvės ir ginklų duodami priesaiką, kartodami jos žodžius. Taip skamba viena laisvės kovotojų priesaikų:

„Istodamas į OS [Organizacinio skyriaus, – aut.] narių eiles, visų kritusių – ant miestelio grindinių išniekintųjų ir gyvų šventosios kovos brolių akivaizdoje prisiekiu dirbti konspiratyvinį Lietuvos nepriklausomybės atkuriamąjį darbą, vykdyti pavestas vadovybės užduotis ir laikyti man patikėtas vadovybės paslaptis.

Partizanų rėmėjo priesaikos lapelis (LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43626/3, t. 6, l. 364).

Žinau, jog už išdavimą man patikėtų vadovybės paslaptių ar kovos brolių, būsiu baudžiamas visu griežtumu.

Tepadeda man Aukščiausias visa tai ištesėti ir įvykdyti.³⁷

Dauguma ryšininkų jautė Dievo ir Dievo Motinos globą, jas lydėjo laimė. Prisimindama kalėjimą Joana Dijokaitė-Reda rašė: „Tardytojų buvo daug, o aš viena. Nemaniau, kad išliksiu gyva, bet Dievas man padėjo, davė jėgų. Tada supratau, kad kūną jie gali kankinti, o dvasios palaužti negalės.“³⁸ Kalėjimo išvengusi Ona Mickienė-Švieselė taria: „An to buvau laiminga“³⁹, o Leonora Rubinė-Vida savo pasakojimą pradeda žodžiais: „Labai laimingoj dienoj esu gimus. Buvo Verbų sekmadienis, saulei tekant... Ir aš tikrai jaučiu...“⁴⁰

Tikėjimas, kovotojus lydinti laimė – ryškiausias kovos už laisvę bruožas. Praradę tikėjimą, palūžę kovotojai – partizanai, ryšininkai, rėmėjai – tapo išdavikais. Išdavystės brėžiama skirtis esminė. Tampa aišku, kad tikėjimą, kovą ir kovotojus išdavusieji atranda ir pradeda gyventi kitoje, svetimųjų laisvėje. Kitaip tariant, priima sąlygas iš tų, kurie užgrobia Tėvynę, pasisavina laisvę. Antai MGB agentu tapęs Kęstučio apygardos štabo pareigūnas Robertas Gedvilas tardomai J. Dijokaitei-Redai siūlė bendradarbiauti: „Tau laisvė, tu išeisi, tu tenai gyvensi, kur norėsi, tau taip bus, taip taip, gerai bus viska.“ Į tai ryšininkė atsakiusi: „Man nereikalinga j ū s ū laisvė.“⁴¹

Dvi – sava ir svetima – laisvės vienoje vietoje kelia įtampą, virsta kova. Jų tarpusavio santykį lemia laisvės kovos eiga, pergalės ir pralaimėjimai. Kovos už laisvę metais sava laisvė kartu su kovotojais pasitraukė į miškus⁴² ir, atrodo, nutolo lyg pasakų šalis. Apie ją partizanas Kostas Liuberskis-Žvainys rašė laiške ryšininkei Kleopai Džiugytei-Živilei:

„Aš sveikinu Tave, mylimoji Živile, iš tos šalies, iš tos didingai paslaptingos karalystės, kur kilnumas kovoja prieš klastą, melą ir smurtą, kur tiesa ir laisvė grumiasi prieš vergovę, kur gyvybės viena po kitos atiduodamos nei nesumirktelėjus už tavo bei kitų gerųjų sesių ir brolių geresnį gyvenimą, už Jūsų laisvę bei skaidresnį rytojų.“⁴³

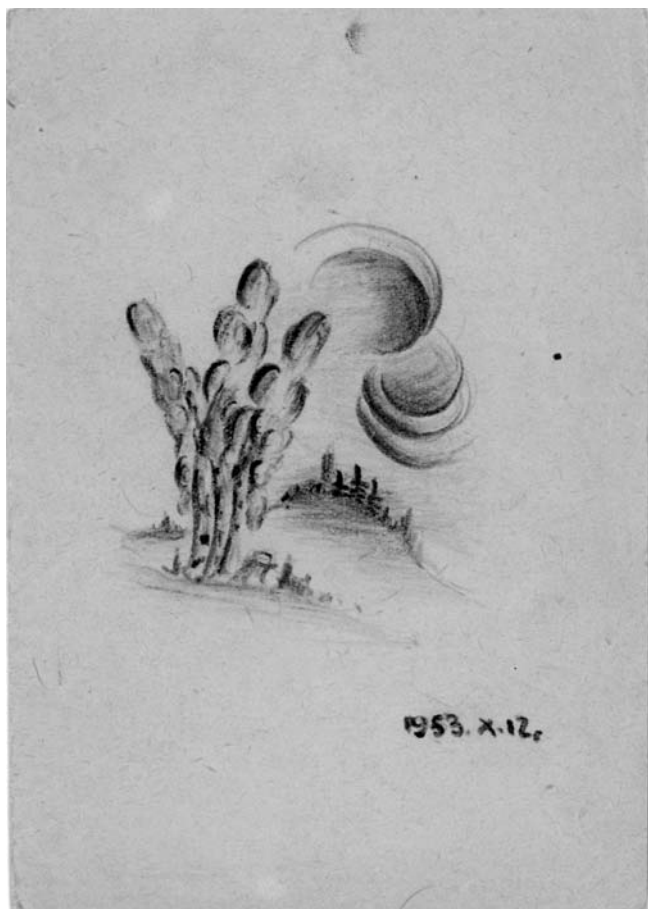
Pamažu geografinės savos – kovotojų – laisvės salos mažėjo, kol sutirpo, beliko tikėjimo nepraradusių žmonių širdyse. Pabrėžtina, kad dvi minėtos laisvės ne tik padalija žemės plokštumą, laukus ir miškus, jos

taip pat turi vertikalią projekciją: su kovotojais bunkeriuose sava laisvė atsidūrė *po* žeme. Gyvi žemėn įlindę, žeme prakvipę kovotojai ilgai saugojo *mūsų* laisvę, kartu ir patys tą aiškiai suvokė, priartėjo prie mirties slenksčio.⁴⁴

Sava laisvė po žeme, trapi kovotojų gyvybė bunkeriuose primena įkaltintų laisvės kovotojų, taip pat ir mūsų ryšininkų padėtį. Kalėjime, prieš apsuptyje, jos nepriima svetimos laisvės, visomis išgalėmis saugavą ir prašo, užuot kankinus, mirties:

„Mums išdavystė tai buvo baisiau mirties. Tikintys labai giliai buvom ir nebijojom mirti. Tada kai užsispiri, nebijai mirti a nei kiek. [Jūs tiesiog prašėte, kad jus nušautų?] Per tardymą prašiau. Labai jau buvo įgrisę, nervai nusilpę. „Sakyk, kur tėvai, sakyk, kur broliai“, – o aš vis nežinau nežinau (...).

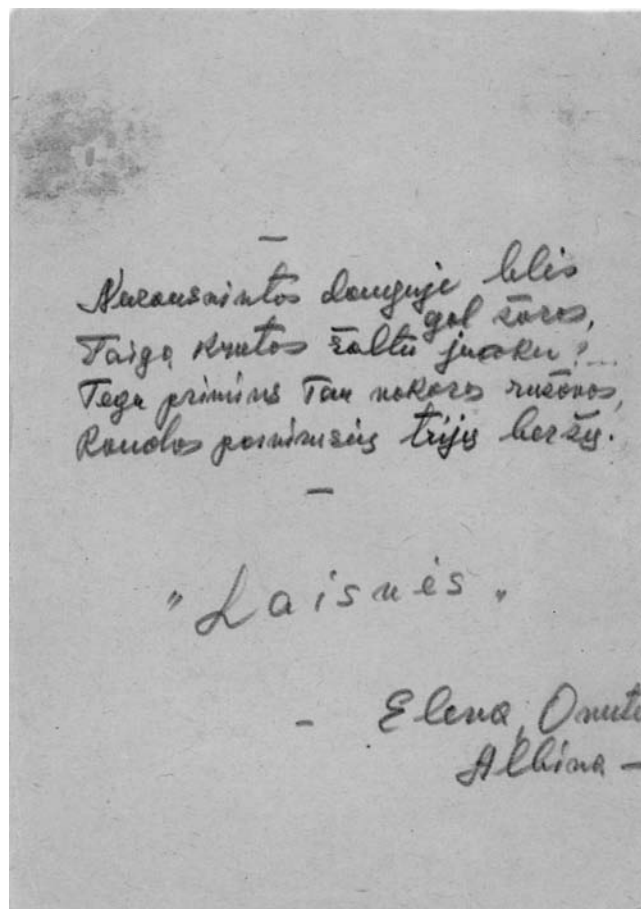
Sakiau, man visai nebaisu mirti. Ir... ir... ir žinojo, kad niekaip neįveiks, kad aš pasirėngus mirčiai. „Nu i dūra ty“, – sako tardytojas. [Jums atsakė taip?] Aha. [Kiek jums metų buvo?] Jau dvidešimt du.“⁴⁵

Patekusios į tokią padėtį ryšininkės kartais pačios ieškojo būdų, kaip *išsilaisvinti*, ir savo valia rinkosi mirtį – R. Jankevičiūtė-Migla dūrė širdin trijų centimetrų adata. Pabudusi gyva Vyriausiosios partizanų vadovybės ryšininkė vėliau mėgino pasikarti iš savo plaukų suvyta virve, bet kalėjimo prižiūrėtojų buvo sustabdyta.⁴⁶

Prisimindamos kalėjimą ryšininkės patikslina straipsnyje besiskleidžiančią laisvės sampratą – laisvę galima pagrobti iš žmonių. Pavergtame krašte *laisvi* Tėvynės padangės paukščiai, žemės vabalėliai: „Kaip areštuodava, Jėzus, kai nesmagu būva. Kaip noriedavas išlįsti, galvuodavai, kaip gera tiem paukščiukam, kaip jiems nieks netrukda“⁴⁷, arba „Kai pagalvoji, laisvė kokia yra brangi, tik tai tiek, kad ją pažįsti, tą brangumą, tiktai jos netekęs. Tik netekęs gali suprast. Kad vorelis, vorelis iš kur tai įlindęs kampe kameroj tupi ir galvoji: „Durneli durneli, ko tu atėjai į tą kalėjimą. Bėk lauk greičiau. O jis vis tiek tupi.“⁴⁸

Nuteistos, Sibiro lageriuose įkalintos, kovai apriimus mūsų ryšininkės nenustojo tikėti laisve. Jų min-

Laisvės linkėjimas vardinų proga Irkutsko srityje, Taišeto lageryje kalinčiai Jadvygai Brazauskaitei-Jūratei: „Nurausvintos danguje blės gal žaros./ Taiga kvatos šaltu juoku?.. / Tegul primins Tau vakaras ružavas./ Raudas pasvirusių trijų beržų. – „Laisvės“. Iš J. ir E. Brazauskaičių asmeninio archyvo.

tyse, vaizduotėje, sapnuose laisvė neretai įgydavo tam tikrą pavidalą, reiškėsi, pavyzdžiui, kaip be galo graži gėlė:

„Jau kalėjime buvau, matau sapną: ant dangaus Dievo Muotinos paveikslas auksiniam rėme, tokiam yra, su Rožancavos karūna ant galvos. Iš dešinės pusės išaugus gėlė, tam šita rėme. Raudonas kotas, raudoni lapai ir vienas raudonas žiedas, toksai skambalo pavidalo. Žiedas taip užsilenkęs ir aš, kad jau vat vat vat tuoj prisilies tas žiedas prie Muotinos karūnos. Ir žinau, kad Muotina bus blogai, kad prisilies. Tada aš girdėjau balsą, vyrišką balsą. Sako: „Nepergyvenk, bus palaima Lietuvai, bet labai labai negreitai“. Ir pabudau.“⁴⁹

Būta laisvės burtų, pranašavimų, tam tikros rūšies žadėjimų, plg.:

„Dieve mano, ne tik sapnuodavom, burdavom visokius, iš visokių niekų. [*Ką burdavote?*] Nu, pavyzdžiui, va žydi nagai. Va va, čia turbūt į laisvę reiškia. [*Kuris pirštas?*] Ne, ne, dabar nežydi jau, bet kai jaunystėj žydėjo. Nu tokie, baltos dėmytės būna. Tai vat, kai ta dėmikė išeis jau, reiškia, į pakraštį, jau bus laisvė tada. Ir žiūrim, kada tas.“⁵⁰

„Pas mus čiužiniuose būdavo prikimšta visokių tai skarų, tai siūlgalių, tai visokių ten žinot, visokio chlamo. Iš ten mes traukdavom siūliukus ir aš pradėjau siuvinėti pagalviuką. Sakau, kai aš tą pagalvėlį baigsiu, mes važiuosim į laisvę. Ir taip tęsėsi tris metus...“⁵¹

Nuostabūs tikėjimo laisve nepraradusių ryšininkių liudijimai, susiję su Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimu, iškelta Trispalve, sugiedota „Tautiška giesmė“, 1991 m. sausį apginta laisve. Išgyvenimai patvirtina glaudų – tiesioginį ryšį tarp Tėvynės laisvės ir laisvo žmogaus, kurį pergalės, išsilaisvinimo akimirka apima neapsakoma *laimė*: „Tas jausmas yra be galo didelis, be galo brangus“⁵², „Laimingiausios dienos [kai vėl iškėlėme Trispalvę, – *aut.*]“⁵³, plg.: „Kur laisvė eina, ten laimė seka“⁵⁴, „Lietuvos nepriklausomybė neša visiems laisvę ir laimę“⁵⁵.

Atgimimo, laimės kupinomis dienomis iš laisvės kovotojų krūtinės išsiveržė brangiausias, priešų slopintas, daugelį metų slėptas troškimas, regis, pati laisvė: „Tas momentas man jau taip svarbus buvo. Nu, nežinau kaip išsireikšti. Kaip pančiai kokie tai nu... Lyg kažkas tai sprogo viduj. Ir tu kažkoks... Nu man vat

Vyriausiosios vadovybės ryšininkė Leonora Grigalavičiūtė-Vida pasisiuvusi tautinius drabužius. Magadanas, apie 1955 m. Iš R. Žalnierūnienės šeimos albumo.

kažkaip primena Laisvės paminklą. Vat atrodo t o k s tu buvai.“⁵⁶

O. Mickienė-Švieselė prisimena: „Žodžiais išsakyti sunku. | Bet... labai s m a g u buvo. Kažkaip žmogus iš karta nesuvoki dar taip, bet vis tiek galvojai, kad... kažkokių materialinių gėrybių ne... ne materialinę pusę žiūriu. Bet... kad viskas dabar bus mūsų, atskira valstybė, mes patys valdysimės, žodžiu, kad ta keisis politika. Ir dauguma kaimo žmonių tuo ir džiaugės, kad galės vėl savarankiškai gyvent, atgaus savo brangią žemelę, kurią daug metų dirba ir tėvai, ir seneliai. Vat tuo labai džiaugėsi.“ Tęsdami pokalbį ryšininkės paklausėme: „Kai Jus apėmė tas jausmas, kurį sunku žodžiais nusakyti, ką Jums norėjosi daryti?“ Kiek pagalvojusi Švieselė atsakė: „Kažkur eiti, susitikti su draugais, su... su žmonėmis, su kuriais gyvenai, dirbi, kažkokiu būdu va... pažymėti tą brangią dieną. | Labai buvo s m a g u. Jau kai nepriklausoma buvo, tai... jau čia atgauta, tai tikrai visi džiaugės“⁵⁷.

Tampa aišku, kad taip *laimingiausiomis* dienomis reiškėsi ne tik smagumas ir džiugesys, bet pati laisvė. Todėl Švieselė negali nustygti, išlikti vietoje, ji iš vidaus, iš pačios gelmės yra verčiama judėti, eiti.⁵⁸ Tai primena jau pažįstamą kovą – laisvėn vedantį kelią, kuriuo žengia kovotojai.

Partizanų ryšininkų, senolių moterų žodžiais atgyja laisvos Tėvynės, kovotojų siekių ir pačios laisvės vaizdinys. Gyvas 1944–1953 m. partizaninio karo – laisvės kovos – liudijimas nepaprastai įtaigus. Ryšininkų patirti sielos ir kūno sužalojimai liudija šios patirties *tikrumą*. Kovotojai, dauguma dvidešimtmečiai–trisdešimtmečiai su begaliniu tikėjimu žengė pavojų kupinu keliu ir už *mūsų* laisvę aukojo gyvybę. Straipsnio išvada skamba kaip priesakas – laisvė yra prigimtinė lietuvių kultūros vertybė, per amžius Tėvynės laisvė yra svarbiausia ir siekiamiausia *laimingo* gyvenimo sąlyga.

Straipsnis parengtas 2013 m. liepos 7 d.,

VI Prigimtinės kultūros seminare Rumšiškėse perskaityto pranešimo „Lietuva laisva. Man daugiau nieko nereikia“ pagrindu.

TRUMPINIAI

LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1941–2002, t. 1–20.

NUORODOS:

- Širvydas K. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Įvadą ir žodyno rodyklę parengė K. Pakalka. Vilnius, 1979, p. 527.
- Petrauskas R. Laisvi valstiečiai, laisvi bajorai, laisvas valdovas: laisvės sąvoka Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šaltiniuose XIV–XVI a. pradžioje, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*. Sudarė R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius, 2012, p. 67.
- Dey herren von Lyttawen unde Rewsen goben vor, das sye von angenge unde y weren freye herren gewest, eynen grosfursten sye vor eren herren hylden, wen der abgegynge, sye eyn andern mochten yrwelen, den vor eren herren welden halden, unde dye land ny keynen Polan hetten gehort, sye welden noch in suttir freyheyt bleyben* (Ten pat, p. 78).
- Bosmi są wolni ludzie, ze wsitkiem narodem ozdobami, wolnoscziami rowni, za potczywimi zaslugami przodkow nasich, ktorzy rozliwaniem krwi swey u panow swich dostali. Psy, ogari, koniki male Litwa panom Polakom dawali, nie nas wolne, utczywe ludzie, a kto by mi to chcial wziącz, chcialbim go za tyranna miecz y tak zwacz* (*Дневникъ Люблинскаго Сейма 1569 года*. С. Петербургъ, 1869, с. 67).
- Wolniśmy ludzie, wolnośmy sobie pana obierali, bo ktoż sobie pana obiera, ten nie może być darowany, wolnościmsy się krwią swą dobili, i czuję się być człowiekiem wolnym, a kto by mię chcial rapere, tedybych takiego pana nie miał za pana, ale za tirana* (Ten pat).
- Kuolys D. *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: renesansas, barokas*. Vilnius, 1992, p. 84, 85.
- Kavolis V. *Lietuvis kaip revoliucijos žmogus* [1963 m. birželio 22 d. paskaitos tekstas]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-06-24-vytautas-kavolis-lietuvis-kaip-revoliucijos-zmogus/103247>. [Žiūrėta 2013-06-26].
- Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje*. Vilnius, 1996, p. 24. Retinimas, jeigu nenurodyta kitaip, straipsnio autorių.
- Ten pat, p. 134–135.
- Kaunietis R. *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai / 5*. Vilnius, 2006, p. 325.
- Ten pat, p. 97–98.
- Abarius L. *Partizaninio karo kronika. Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Lokio rinktinė 1944–1951*. Utena, 2010, p. 100.
- Mickevičius J. *Tėvų ir protėvių žemė / 1*. Sudarė D. Mukienė. Vilnius, 2008, p. 445.
- Žilinskaitė A., Vėlius G. Genio grupės štabo bunkeris Zervynų–Palakabaliao miške, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*. Vilnius, 2013, p. 656.
- Kavolis V. *Lietuvis kaip revoliucijos žmogus...*
- Ten pat; plg. Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje*, p. 134–135.
- Pasižadėjimas, *Lietuvos aidas*, 1919 m. sausio 1 d. (Nr. 1), p. 1.
- Partizanai apie pasaulį, politiką ir save. 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos*. Sudarė N. Gaškaitė-Žemaitienė. Vilnius, 1998, p. 683.
- Pašaukimas savanorių į krašto apsaugą, *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1918 m. gruodžio 29 d. (Nr. 1), p. 2–3.
- Ulevičius B. Jos mylėjo Tėvynę, *Laisvės kovų archyvas*, 1997, Nr. 20, p. 10 (Nuteista mirties bausme 1950 m. spalio 4 d. dvidešimtmetė A. Bunevičiūtė-Aušrelė Vilniuje buvo sušaudyta).
- Iš pirmo žvilgsnio retas, visą Lietuvą apimantis ir net Latviją siekiantis ryšininkų tinklas yra susijęs su nuosekliu Prisikėlimo apygardos istorijos ir Vyriausiosios partizanų vadovybės veiklos tyrimu.
- Plg.: Petraška J. *Žvilgsnis atgal*. Vilnius, 1992, p. 71–74; Gaškaitė N. *Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai*. Vilnius, 1997, p. 60–62; Juodzevičius B. *Laisvės kaina*. Utena, 2003, p. 49–50.
- Partizanės* [scenarijaus aut. ir rež. E. Zubavičius]. [Vilnius], 1995.
- Lietuvaitė: Moteris ir rezistencija Lietuvoje*. Ats. red. O. Voverienė. Vilnius, 1998.
- Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* Kaunas, 1996, p. 93–99.
- Smolskutė Ž. Moterų dalyvavimo ginkluotame pasipriešinime 1944–1953 m. ypatumai, *Genocidas ir rezistencija*, 2006, Nr. 2, p. 53–62.
- Kuodytė D. Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas (dokumentų rinkinys), *Laisvės kovų archyvas*, 1994, Nr. 12, p. 45.
- LYA f. K–5, ap. 9, b. 5, l. 1–4.
- Laisvės kovos 1944–1953 metais*. Sud. D. Kuodytė, A. Kašėta. Kaunas, 1996, p. 346.
- 1950 m. balandžio 23 d. ji kuriam laikui įstojo į Prisikėlimo apygardos partizanų gretas, prisiekė ir gavo Jurgučio slapyvardį.
- P. Ožkinių k., Vilniaus r. – Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė (ryšininkė Migla), Povilo, 90 m., kilusi iš Girvalakio k., Kupiškio r. U. A. Čepulytė-Petrauskienė, Ž. Montvydas ir V. Vaitkevičius 2013 m. birželio 17 d.
- Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, p. 9.
- Gaškaitė N. *Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai*, p. 60. Tą patvirtina partizanai vyrai, kurie persirengdavo moterimis eidami į miestelį, bažnyčią ar prie žemės ūkio darbų (Smolskutė Ž. Moterų dalyvavimo ginkluotame pasipriešinime 1944–1953 m. ypatumai, p. 58, 59).

34. P. Jūrmala, Latvija. – Leonora Grigalavičiūtė-Rubine (ryšininė Vida), Petro, 90 m., kilusi iš Aukštaišlynio k., Raseinių r. U. A. Čepulytė-Petrauskienė, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. birželio 6 d.
35. Plg. Papurėlytė-Klovienė S. Kai kurie koncepto LAISVĖ bruožai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 2013, t. 16, p. 226.
36. P. Panevėžys. – Antanina Jasiulytė-Valeikienė (ryšininė Žebenkštėlė), Juozo, 83 m., kilusi iš Užuomedžio k., Raseinių r. U. A. Čepulytė-Petrauskienė, R. Kaunietis, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. gegužės 23 d.
37. LYA f. 3377 ap. 55 b. 221, l. 76.
38. Dijokaitė-Kerėžienė J. Dvasios palaužti nepajėgs, *Laisvės kovų archyvas*, 1995, Nr. 13, p. 155.
39. P. Pašušvys, Radviliškio r. – Ona Čekaitė-Mickienė (ryšininė Švieselė), Antano, 86 m., kilusi iš Dauderių k., Radviliškio r. U. A. Kazimieraitytė, M. Lapeika, Ž. Montvydas, K. Navickas ir V. Vaitkevičius 2012 m. rugpjūčio 24 d.
40. Leonora Grigalavičiūtė-Rubine (ryšininė Vida) ...
41. Šiauliai. – Joana Dijokaitė-Kerėžienė (ryšininė Reda), 78 m., kilusi iš Einoraičių k., Šiaulių r. U. R. Kaunietis 1999 m. vasario 27 d.
42. Plg.: „Čia partizanas suimtas – Mėnulis. Vo čia [nuotraukoje, – aut.] jis gyvas. G y v a s č i a – l a i s v a s , su partizanis. A paskui jį... 1952 m. jį suime“ (P. Radviliškis. – Kazimiera Laučiūtė-Butkuvienė (ryšininė Centūrija, Kazokas, Kaziukas), Motiejus, 88 m., kilusi iš Žybartų k., Radviliškio r. U. A. Čepulytė, A. Kazimieraitytė, Ž. Montvydas, G. Petrauskas ir V. Vaitkevičius 2013 m. kovo 22 d.).
43. *Politinių kalinių, tremtinių, partizanų laiškai Šiaulių „Aušros“ muziejuje*. Sud. A. Malinauskaitė. Šiauliai, 2001, p. 233.
44. Panašumas tarp bunkerio ir kapo akivaizdus, plg. „Pagaliau apleistoje miško slėptuvėje mus paliko vienas, girdėjome, kaip viršuje mus uždarė. Širdį nusmelkė kažkoks keistas, nemalonus jausmas – kapas“ (Kaunietis R. *Aukštaitijos partizanų prisiminimai* / 6. Vilnius, 2008, p. 723).
45. P. Kaunas. – Jadvyga Brazauskaitė (ryšininė, partizanė Jurgutis), Vlodo, 86 m., kilusi iš Paberžių k., Radviliškio r. U. A. Čepulytė, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. balandžio 5 d.
46. Rožė Jankevičiūtė-Žalnieriūnienė (ryšininė Migla) ...
47. P. Šeduva. – Ona Grigaliūnaitė-Bartulienė (ryšininė Tulpė), Jono, 85 m., kilusi iš Liaudiškių k., Radviliškio r. U. D. ir V. Vaitkevičiai 2013 m. balandžio 6 d.
48. P. Šiauliai. – Marytė Blažytė-Rimkienė (ryšininė Pelytė), Jono, 84 m., kilusi iš Margių k., Šiaulių r. U. I. Butrimaitė, A. Čepulytė-Petrauskienė, M. Lapeika ir V. Vaitkevičius 2013 m. birželio 13 d.; plg.: „Viena jaunutė mergaitė, sėdėdama kameros kamputyje, pasakė: „Jei sugrįšiu į laisvę, tai nueisiu į tvartą ir paleisiu visus gyvulius. Ir šunį paleisiu. Tik dabar supratau, kokia baisi yra nelaisvė“ (Kaunietis R. *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, p. 81).
49. Leonora Grigalavičiūtė-Rubine (ryšininė Vida) ...
50. Marytė Blažytė-Rimkienė (ryšininė Pelytė) ...
51. Jadvyga Brazauskaitė (ryšininė, partizanė Jurgutis) ...
52. Antanina Jasiulytė-Valeikienė (ryšininė Žebenkštėlė) ...
53. Jadvyga Brazauskaitė (ryšininė, partizanė Jurgutis) ...
54. LKŽ VII 68.
55. Pašaukimas savanorių į krašto apsaugą, p. 3.
56. Jadvyga Brazauskaitė (ryšininė, partizanė Jurgutis) ...
57. Ona Čekaitė-Mickienė (ryšininė Švieselė) ...
58. Plg. LKŽ VII 68–69; taip pat žr.: Petrauskas R. Laisvi valstiečiai, laisvi bajorai, laisvas valdovas... p. 69.

Where freedom goes, so too does happiness follow

Aistė PETRAUSKIENĖ, Vykintas VAITKEVIČIUS

This article examines Lithuanian freedom and the concept of fights for freedom. The Lithuanian nation, having lost its statehood in the 18th c.–end of the 20th c., rebelled many times. Prof. Vytautas Kavolis calls the tradition of uprisings Lithuanian revolutions and the basis for the name “freedom struggles”.

Since ancient times, with deep faith and dedication, there have been battles for freedom, self-government and own land. Their homeland’s freedom was and is the nation’s greatest value, freedom struggles are portrayed as a crusade and the path that leads to freedom. Fighters from different generations are united not only by the motif of battle, but also inherited relics, objects, oaths. The fight for freedom goes beyond simple military operations; because of a very strongly expressed sacral dimension it can be called sacred.

In the second part of the article the authors move on from the freedom of the homeland closer to the concept of the freedom of the fighters; both of these freedoms are closely interrelated. The study is based on sources from the 1944–1953 guerrilla wars and the stories female partisan messengers, collected in 2012–2013. Most of them did not wear military uniforms, did not know how to shoot and had never pointed a gun. However, they were very close to the fighters, they were a part of them. In Lithuanian history there was no other period when women meant so much — documents, letters, press, news, coordinated actions and dissemination of knowledge connected militant squads, the squads — to teams, teams — to counties, counties — to districts. With the efforts of the messengers, freedom fighters managed to rally to the Union of Lithuanian Freedom Fighters.

The fates of the messengers developed in different ways — two–three years of freedom struggle, later many of them were detained, tried, spent four–five years in a prison camp, lived in exile in Siberia. In the 1990s, days of happiness, in the chests of the freedom fighters it seemed that freedom itself came forth, so dear, repressed by the enemy, a yearning kept hidden for so long! It is experienced as the greatest happiness, fun and joy, manifested as an inability to keep still, endless desire to move, to go out and share the feeling with relatives, neighbours, and others.

The conclusion of the article sounds like an oath — freedom is an inherent Lithuanian cultural value, over the ages the homeland’s freedom is the most important and most desired prerequisite for a happy life.

Aistė Petrauskienė
VU Istorijos fakultetas,
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra,
Universiteto g. 7, Vilnius,
el. p. petrauskiene.aiste@gmail.com

Vykintas Vaitkevičius
Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono
istorijos ir archeologijos institutas,
Herkaus Manto g. 84, Klaipėda,
el. p. vykintas.vaitkevicius@gmail.com

